

POLITYKA

POMOCNIK

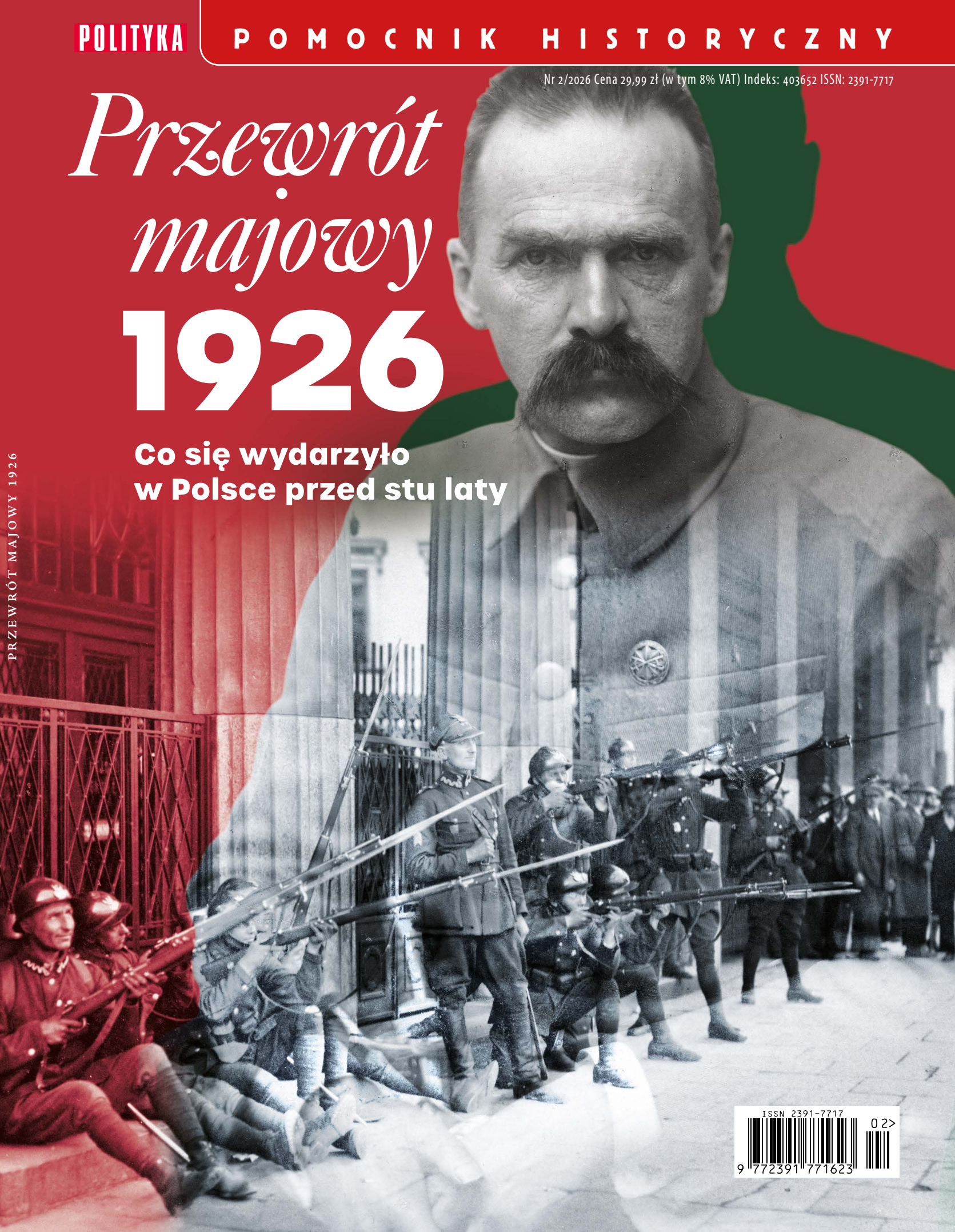
HISTORYCZNY

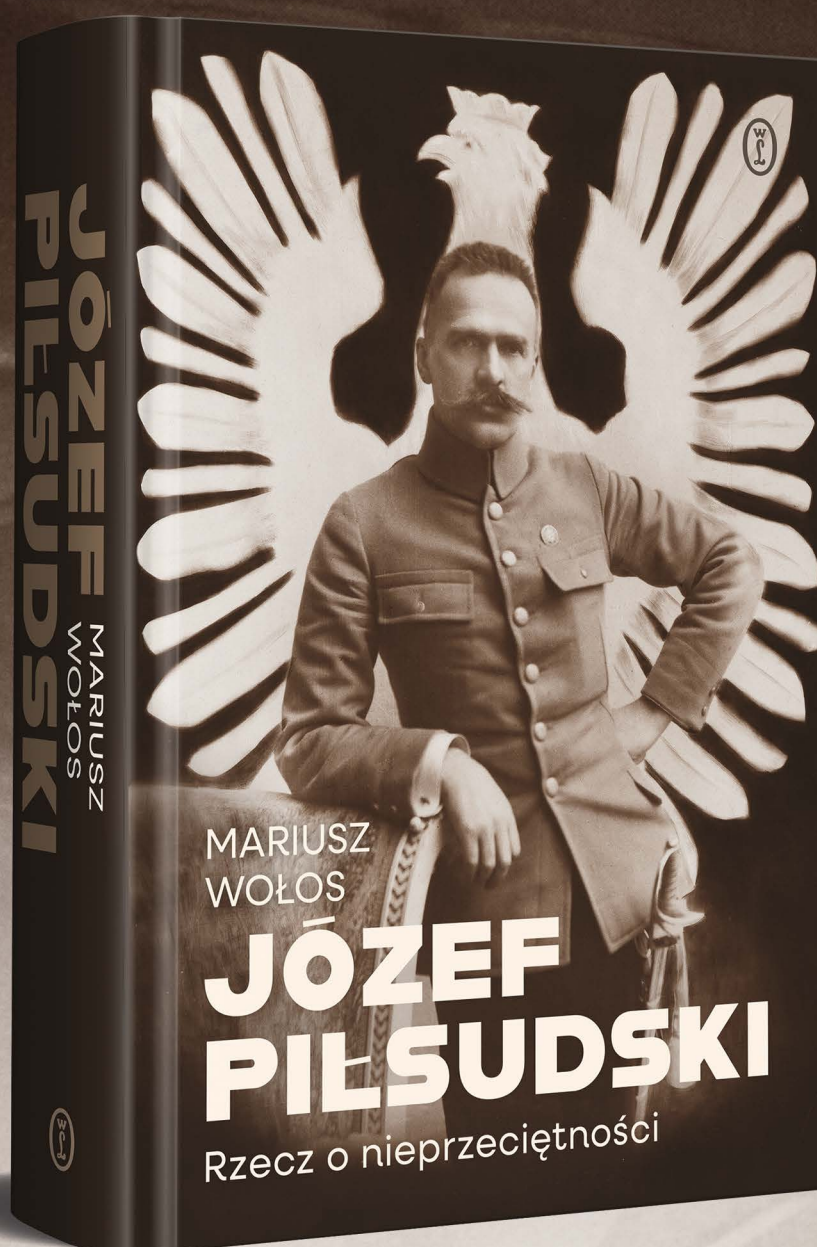
Nr 2/2026 Cena 29,99 zł (w tym 8% VAT) Indeks: 403652 ISSN: 2391-7717

Przewrót majowy **1926**

**Co się wydarzyło
w Polsce przed stu laty**

PRZEWRÓT MAJOWY 1926

„Takiej biografii Józefa Piłsudskiego potrzebowaliśmy”.
Newsweek

„Otrzymaliśmy pracę wyjątkową”.
Histmag

„Mieni się kolorami Piłsudski na kartach tej biografii”.
Plus Minus

WYDAWNICTWO
LITERACKIE

facebook.com/wydawnictwoliterackie
instagram.com/wydawnictwoliterackie
youtube.com/WLchannel

W poszukiwaniu właściwego słowa

Jeśli w sto lat po jakimś wydarzeniu trwają spory dotyczące jego oceny, co się wyraża m.in. w używanym słownictwie, to znaczy, że mamy do czynienia z czymś wymykającym się utartym schematom myślowym. No bo jak jednoznacznie odnieść się do sytuacji, gdy ktoś zdobywa władzę *de facto* siłą, ale od strony ustrojowej wszystko jest *lege artis*? Prezydent i premier ustępują ze swych stanowisk, w ich miejsce zostają – zgodnie z regułami gry – wybrani następcy, parlament nie zostaje rozwiązany, obraduje w dotychczasowym składzie, pochodzącym z wolnych, demokratycznych wyborów, a swymi decyzjami sankcjonuje dokonaną zmianę. A do tego głównemu bohaterowi towarzyszy legenda niepodległościowa i bohaterska, zarówno z czasów Wielkiej Wojny, jak i zmagañ z bolszewikami.

A historyzm to interpretowanie zjawisk z przeszłości bez uwzględnienia ich związku z warunkami historycznymi. Łatwo otóż wystawiać oceny, gdy zna się ciąg dalszy jakiegoś wydarzenia. By nie popaść w tę pułapkę, zanurzymy się najpierw w atmosferę pierwszych lat istnienia odrodzonej w 1918 r., niepodległej Polski. Poznajmy konteksty wewnętrzne i międzynarodowe.

Wyposażeni w tę wiedzę prześledźmy dramaturgię wydarzeń z połowy maja 1926 r., gdy młoda państwowość stanęła na krawędzi wojny domowej. Przyjrzyjmy się ich głównym uczestnikom. Poznajmy język ówczesnych debat, odezów, prasowych komunikatów. Zróbmy bilans ofiar bratobójczych walk. Prześledźmy wysiłki różnych stron narodowego dramatu bezpośrednio po zakończeniu polityczno-militarnego zwarcia.

Dowiedzmy się wreszcie, jak na gorąco reagowały na majowy przewrót i jak go oceniały różne obozy polityczne, grupy narodowościowe i społeczne. I jak go widziała Europa.

Tak właśnie skonstruowany jest nasz Pomocnik: geneza wydarzeń, przewrót majowy, ówczesne reakcje i oceny. Każdy, kto przejdzie ten szlak, będzie mógł sam dobrać słowo, którym na własny użytek opisze wydarzenia sprzed stu lat. Wypadki? Przewrót? Zamach stanu? Pucz wojskowy? Rewolucja? Ratowanie państwa?

Gorąco namawiamy do podjęcia takiej próby.

Jerzy Baczyński
Redaktor naczelny
POLITYKI

Leszek Będkowski
Redaktor
POMOCNIKÓW HISTORYCZNYCH

Spis treści

Prolog

Przewrót? Zamach? Pucz?
Chmury nad kontynentem

Geneza

Ustrój odrodzonej
Mówią – prezydent, myślą – Piłsudski
Partyjny tygiel
Cena stabilizacji walutowej
Daleko od „Przedwiośnia”
Etniczny węzeł gordyjski
Prawdziwe wyzwanie dla dyplomacji
Widziane z Sulejówka
Murem za Komendantem

Przewrót

Trzy dni, które wstrząsnęły państwem
Rozdarte mundury
Osoby dramatu (1)
Osoby dramatu (2)
Osoby dramatu (3)
Czas dodatków nadzwyczajnych
Gdy umilkły strzały
Zmiana władzy, zmiana reguł
Dylemat wodza naczelnego
W przebiegu koniunktury
Jaka Polska po maju

Reakcje i oceny

SPOJRZENIE NA PRZEWROT
Narodowcy
Socjaliści
Ludowcy
Komuniści
Mniejszość żydowska
Mniejszość ukraińska
Mniejszość białoruska
Mniejszość niemiecka
Mniejszość litewska
Polacy z Kresów
Mieszkańcy Małopolski
Mieszkańcy zachodnich województw
Hierarchia Kościoła katolickiego
PRZEWROT W OCZACH EUROPY
Związek Sowiecki
Niemcy
Mocarstwa zachodnie
Czechosłowacja
Kraje bałtyckie

Suplement

Spór przez wiek żywy
Głosy z epoki
Zapraszamy do muzeum

Autorzy

Elżbieta Alabrudzińska – dr hab., prof. UMK, historyczka,
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Stefan Artymowski – dr, kustosz dyplomowany,
Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku.

Krzysztof Buchowski – prof. dr hab., historyk, Uniwersy-
tet w Białymstoku.

Andrzej Chwalba – prof. dr hab., historyk i eseista, były
kierownik Zakładu Antropologii Historycznej Uniwersyte-
tu Jagiellońskiego w Krakowie.

Piotr Cichoracki – prof. dr hab., historyk,
Uniwersytet Wrocławski.

Agnieszka Cieślakowa – dr hab., historyczka,
prof. w Instytucie Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN.

Joanna Dufat – dr hab., prof. UW, historyczka,
Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego.

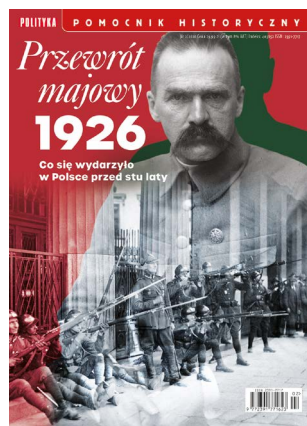
Andrzej Friszke – prof. dr hab., historyk, Instytut Studiów
Politycznych PAN.

Joanna Gierowska-Kałuża – prof. dr hab., historyczka,
Stadium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego
oraz Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN.

Paweł Grata – prof. dr hab., historyk, prorektor Uniwersy-
tetu Rzeszowskiego.

Michał Janik – historyk, kurator, Muzeum Józefa Piłsud-
skiego w Sulejówku.

Ryszard Kaczmarek – prof. dr hab., historyk, Wydział
Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Na okładce:
Józef Piłsudski, ok. 1925 r.

Pododdział żołnierzy
pod Domem Braci Jabł-
kowskich, róg Brackiej
i Chmielnej w Warszawie,
maj 1926 r.

Partnerem wydania jest
Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku

muzeumpilsudski.pl

Muzeum
Józefa Piłsudskiego
w Sulejówku

Agnieszka Kaczmarska – kuratorka, koordynatorka programów naukowych, społecznych i obywatelskich, Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku.

Krzysztof Kawalec – prof. dr hab., historyk, Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Oddziałowe Biuro Badań Historycznych IPN we Wrocławiu.

Krzysztof Kloc – dr hab., prof. UKEN, historyk, Katedra Historii Najnowszej i Edukacji Historycznej Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

Marek Kornat – prof. dr hab., historyk, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie oraz Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN.

Grzegorz Kuba – dr, historyk, kierownik Działu Żołnierze Niepodległości Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku.

Władysław T. Kulesza – dr hab., prawnik, historyk prawa, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego.

Włodzimierz Mędrzecki – prof. dr hab., historyk, kierownik Zakładu Historii Społecznej XIX i XX w. w Instytucie Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN.

Janusz Mierzwa – dr hab., prof. UJ, historyk, dyrektor Instytutu Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

Wojciech Morawski – prof. dr hab., historyk i ekonomista, wieloletni kierownik Katedry Historii Gospodarczej i Społecznej Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.

Izabela Mrzygłód – dr, historyczka, Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie.

Tomasz Nałęcz – dr hab., prof. Uniwersytetu Warszawskiego, historyk i polityk.

Grzegorz Nowik – prof. dr hab., historyk, Instytut Studiów Politycznych PAN oraz zastępca dyrektora do spraw naukowych Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku.

Sławomir M. Nowinowski – dr hab., prof. UŁ, historyk, Instytut Historii Uniwersytetu Łódzkiego, kierownik Centrum Jerzego Giedroycia UŁ.

Przemysław Olstowski – dr hab., historyk, prof. w Instytucie Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN.

Jan Pisuliński – dr hab., prof. UR, historyk, dyr. Instytutu Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Paweł Przeździecki – kurator, Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku.

Marek Sioma – dr hab., prof. UMCS, historyk, dyr. Instytutu Historii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Rafał Stobiecki – prof. dr hab., historyk, kierownik Katedry Historii Historiografii i Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Łódzkiego.

Włodzimierz Suleja – prof. dr hab., historyk, Instytut Pamięci Narodowej oraz Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku.

Adam Szostkiewicz – publicysta, tłumacz, pracownik POLITYKI.

Dominik Wilczewski – politolog, analityk, redaktor portalu Przegląd Bałtycki.

Mariusz Wołos – prof. dr hab., historyk, Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie oraz Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN.

Jolanta Żyndul – dr hab., historyczka, Żydowski Instytut Historyczny im. Emanuela Ringelbluma.

Władze II RP

GŁOWA PAŃSTWA

- **Józef Piłsudski** (jako naczelny dowódca wojsk polskich od 11 do 29 listopada 1918, tymczasowy naczelnik państwa do 20 lutego 1919, naczelnik państwa do 14 grudnia 1922)
 - **Gabriel Narutowicz** (prezydent, 14–16 grudnia 1922)
 - **Maciej Rataj** (jako marszałek sejmu, 16–20 grudnia 1922)
 - **Stanisław Wojciechowski** (prezydent, 16 grudnia 1922 – 14 maja 1926)
- [przewrót majowy]
- **Maciej Rataj** (jako marszałek sejmu, 15 maja – 4 czerwca 1926)
 - **Ignacy Mościcki** (prezydent, 4 czerwca 1926 – 30 września 1939)

PREZES RADY MINISTRÓW

- **Ignacy Daszyński** (14–17 listopada 1918, nie utworzył rządu; premier rządu tymczasowego 7–11 listopada)
- **Jędrzej Moraczewski** (17 listopada 1918 – 16 stycznia 1919)
- **Ignacy Jan Paderewski** (16 stycznia – 27 listopada 1919)
- **Leopold Skulski** (13 grudnia 1919 – 9 czerwca 1920)
- **Wincenty Witos** (10–23 czerwca 1920, nie utworzył rządu)
- **Władysław Grabski** (27 czerwca – 24 lipca 1920)
- **Wincenty Witos** (24 lipca 1920 – 13 września 1921)
- **Antoni Ponikowski** (19 września 1921 – 5 marca 1922)
- **Antoni Ponikowski** (10 marca – 6 czerwca 1922)
- **Artur Śliwiński** (28 czerwca – 7 lipca 1922)

- **Julian Nowak** (31 lipca – 14 grudnia 1922)
 - **Władysław Sikorski** (16 grudnia 1922 – 26 maja 1923)
 - **Wincenty Witos** (28 maja – 14 grudnia 1923)
 - **Władysław Grabski** (19 grudnia 1923 – 14 listopada 1925)
 - **Aleksander Skrzyński** (20 listopada 1925 – 5 maja 1926)
 - **Wincenty Witos** (10–14 maja 1926)
- [przewrót majowy]
- **Kazimierz Bartel** (15 maja – 4 czerwca 1926)
 - **Kazimierz Bartel** (8 czerwca – 24 września 1926)
 - **Kazimierz Bartel** (27–30 września 1926)
 - **Józef Piłsudski** (2 października 1926 – 27 czerwca 1928)
 - **Kazimierz Bartel** (27 czerwca 1928 – 13 kwietnia 1929)

- **Kazimierz Świtalski** (14 kwietnia – 7 grudnia 1929)
- **Kazimierz Bartel** (29 grudnia 1929 – 15 marca 1930)
- **Walery Sławek** (29 marca – 23 sierpnia 1930)
- **Józef Piłsudski** (25 sierpnia – 4 grudnia 1930)
- **Walery Sławek** (4 grudnia 1930 – 26 maja 1931)
- **Aleksander Prystor** (27 maja 1931 – 9 maja 1933)
- **Janusz Jędrzejewicz** (10 maja 1933 – 13 maja 1934)
- **Leon Kozłowski** (15 maja 1934 – 28 marca 1935)
- **Walery Sławek** (28 marca – 12 października 1935)
- **Marian Żyndram Kościolkowski** (13 października 1935 – 15 maja 1936)
- **Sławoj Felicjan Składkowski** (15 maja 1936 – 30 września 1939)

Potem władze RP na uchodźstwie, 1939–90

Podręczne kalendarium

1917

- **12 września** – Niemcy i Austro-Węgry powołują Radę Regencyjną jako tymczasową władzę Królestwa Polskiego.

1918

- **28 października** – w Krakowie powstaje Polska Komisja Likwidacyjna z Ignacym Daszyńskim i Wincentym Witosem na czele.
- **6/7 listopada** – w Lublinie powstaje Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej z Ignacym Daszyńskim jako premierem.
- **11 listopada** – Rada Regencyjna przekazuje Józefowi Piłsudskiemu dowództwo nad Polską Siłą Zbrojną (Polnische Wehrmacht).
- **17 listopada** – Piłsudski powołuje Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej pod kierownictwem Jędrzeja Moraczewskiego.
- **22 listopada** – dekret rządu o tymczasowym ustroju państwa; do czasu zwołania Sejmu Ustawodawczego Józef Piłsudski tymczasowym naczelnikiem państwa.
- **28 listopada** – dekret naczelnika państwa o ordynacji wyborczej.

1919

- **26 stycznia** – wybory do Sejmu Ustawodawczego.
- **20 lutego** – uchwalenie tzw. małej konstytucji oraz szerokiego pakietu ustaw socjalnych.
- **28 czerwca** – podpisanie traktatu wersalskiego kończącego Wielką Wojnę; Polska otrzymuje Wielkopolskę i Pomorze, Gdańsk ogłoszony Wolnym Miastem.

1920

- **1 lipca** – w związku z inwazją wojsk Armii Czerwonej powołanie Rady Ochrony Państwa, składającej się z naczelnika państwa, premiera, marszałka sejmu, przedstawicieli klubów parlamentarnych i wojska.
- **11 lipca** – plebiscyty na Warmii, Mazurach i Powiślu zakończone zdecydowaną porażką Polski.
- **15 lipca** – uchwała sejmu o wykonaniu reformy rolnej oraz o autonomicznym statucie województwa śląskiego.
- **24 lipca** – powołanie Rządu Obrony Narodowej z Wincentym Witosem na czele.
- **13–25 sierpnia** – operacja warszawska, punkt zwrotny w wojnie polsko-sowieckiej.

1921

- **17 marca** – uchwalenie konstytucji marcowej, Polska republiką demokratyczną o parlamentarno-gabinetowym systemie rządów.
- **20 marca** – plebiscyt na Śląsku; za Polską opowiada się ok. 40 proc. głosujących, 59 proc. za Niemcami.

1922

- **5 listopada** – wybory do sejmu I kadencji, zwycięstwo Chrześcijańskiego Związku Jedności.
- **16 grudnia** – zabójstwo prezydenta Gabriela Narutowicza.
- **20 grudnia** – Stanisław Wojciechowski prezydentem RP.

1923

- **17 maja** – tzw. pakt lanckoroński podpisany przez PSL Piast, Związek Ludowo-Narodowy i Chrześcijańską Demokrację (koalicja Chjeno-Piasta).
- **28 maja** – powołanie rządu Wincentego Witosa; Piłsudski odchodzi z wojska i wycofuje się z życia politycznego.

1924

- **14 kwietnia** – reforma walutowa Władysława Grabskiego, wprowadzenie złotego w miejsce marki polskiej.
- **20 września** – sformowanie Korpusu Ochrony Pogranicza.

1925

- **28 grudnia** – ponowna uchwała sejmu w sprawie przeprowadzenia reformy rolnej.

1926

- **12–15 maja** – przewrót polityczny Józefa Piłsudskiego, dymisja prezydenta Wojciechowskiego i gabinetu premiera Witosa.
- **4 czerwca** – Ignacy Mościcki prezydentem RP.
- **2 sierpnia** – ustawa o zmianie konstytucji (tzw. nowela sierpniowa), wzmocnienie władzy prezydenta.
- **27 sierpnia** – Józef Piłsudski generalnym inspektorem sił zbrojnych.

1928

- **Marzec** – wybory parlamentarne, sukces sanacyjnego Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem.

1929

- **Wrzesień** – powstanie Centrolewu, opozycyjnego wobec sanacji sojuszu partii centrowych i lewicowych.

1930

- **9–10 września** – czołowi politycy Centrolewu aresztowani i osadzeni w Brześciu.
- **Wrzesień–listopad** – tzw. pacyfikacja Małopolski Wschodniej skierowana przeciw Ukraińskiej Organizacji Wojskowej.
- **6 listopada** – wybory zwane brzeskimi; zdecydowane zwycięstwo BBWR.

1933

- **15 marca** – ustawa o ustroju szkół akademickich, ograniczenie samorządu wyższych uczelni.

1934

- **14 marca** – uchwała sejmu o wydawaniu przez prezydenta rozporządzeń z mocą ustawy.
- **17 czerwca** – rozporządzenie prezydenta RP o utworzeniu w Berezie Kartuskiej obozu dla „osób zagrażających bezpieczeństwu i porządkowi publicznemu”.

1935

- **23 kwietnia** – podpisanie przez prezydenta konstytucji kwietniowej wprowadzającej w RP system prezydencki o charakterze autorytarnym.
- **12 maja** – umiera Józef Piłsudski.
- **8 września** – wybory zbojkotowane przez opozycję, do sejmu weszli tylko przedstawiciele BBWR i mniejszości narodowych.
- **Grudzień** – Politechnika Lwowska jako pierwsza uczelnia w Polsce wprowadza getto ławkowe.

1936

- **10 listopada** – gen. Edward Śmigły-Rydz marszałkiem Polski.

1937

- **1 marca** – powstanie Obozu Zjednoczenia Narodowego, który ma konsolidować społeczeństwo wokół rządu.

1938

- **7 kwietnia** – ustawa o ochronie imienia Józefa Piłsudskiego.
- **6 i 13 listopada** – zbojkotowane przez opozycję wybory parlamentarne (większość miejsc przypada OZN).

1939

- **2 stycznia** – umiera Roman Dmowski.
- **1 września** – atak Niemiec na Polskę.
- **17 września** – atak ZSRR na Polskę, rząd polski przekracza granicę z Rumunią.

Muzeum
Józefa Piłsudskiego
w Sulejówku

PRZYJDŹ PO WIĘCEJ HISTORII DO MUZEUM JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO

Siedziba Muzeum, nowoczesne
centrum wystawienniczo-edukacyjne

muzeumpilsudski.pl

Aleja Piłsudskiego 29
05-070 Sulejówek

Godziny otwarcia

Poniedziałek: 10:00–15:00

Wtorek: Muzeum nieczynne

Środa, czwartek: 10.00–17.00

Piątek, sobota, niedziela: 10.00–18.00

Muzeum współprowadzone przez:

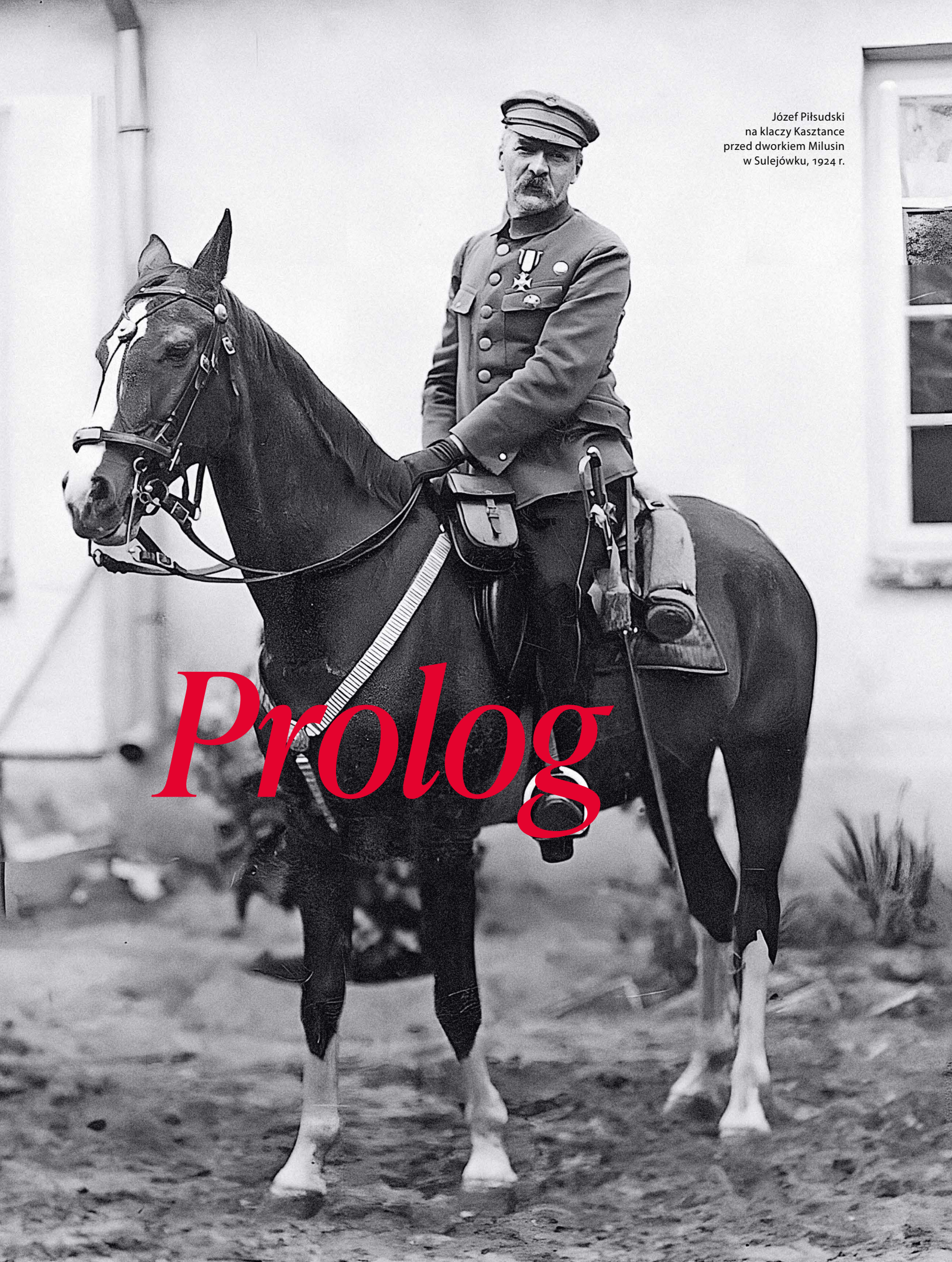
Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Fundacja Rodziny
JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO

Józef Piłsudski
na klaczy Kasztance
przed dworkiem Milusin
w Sulejówku, 1924 r.

Prolog

Przewrót? Zamach? Pucz?

Co wydarzyło się w Polsce sto lat temu, w maju 1926 r.

Włodzimierz Suleja

Nazewniczy korowód. W całym międzywojennym dwudziestolecu zamach majowy, dokonany przez Józefa Piłsudskiego, jest wydarzeniem bodaj najbardziej kontrowersyjnym. Spory z nim związane – choć minęło już sto lat – nadal toczą nie tylko historycy i publicyści. Wciąż nie ma całkowitej jasności ani co do jego genezy, ani też skutków, nie tylko politycznej natury. Najlepiej opisany został sam jego przebieg, ale i na tym obszarze nie brak odmiennych interpretacji i zwykłych niedomówień.

Spór obejmuje również terminologię. Najczęściej używa się terminu zamach, zwykle z dodatkami majowy, pisze się również o zbrojnym zamachu stanu. Ale w historiografii można znaleźć również zupełnie inne określenia. W pracach historyków równie często mówi się zatem o przewrocie majowym, znacznie rzadziej o puczu wojskowym, a incydentalnie nawet o wojnie majowej. Opisy historiograficzne są z reguły znacznie bardziej wyważone aniżeli sformułowania używane przez publicystów, by przywołać chociażby określenie wojna domowa. Zdarza się niekiedy, że piszący o zamachu sięgają po sformułowania używane w dniach majowych – dla jednych był to zatem bunt wojskowy, dla innych rewolucja majowa. Używany był także, zaproponowany przez znakomitego znawcę dziejów I Rzeczypospolitej Władysława Konopczyńskiego, termin rokosz. Bywało wreszcie, że starający się zachować neutralność badacz pisał o wypadkach majowych bądź też używał określenia obcojęzycznego: za najprecyzyjniejsze uznawano francuskie *coup d'état*, choć zdarzało się i hiszpańskie *pronunciamiento*.

Zewnętrzne punkty odniesienia. Nazewniczy korowód przykrywa interpretacyjną niepewność, badawcze wątpliwości, zaangażowanie emocjonalne czy podyktowane subiektywnym spojrzeniem osobiste sympatie. A przecież w okresie międzywojennym Piłsudski, przeprowadzając zamach stanu, nie był w Europie ani pierwszy, ani jedyny. Punktem odniesienia, zresztą nie tylko dla Polski, był włoski marsz na Rzym (27–29 października 1922 r.), dokonany przez Benita Mussoliniego i jego tzw. czarne koszule. Nieco wcześniej, w marcu 1920 r. w weimarskich Niemczech wojskowego puczu o monarchistycznym charakterze usiłował dokonać gen. Walther von Lüttwitz, osadzając na kanclerskim urzędzie Wolfganga Kappa. Trzy lata później, a rok po zwycięskim przewrocie Mussoliniego do władzy, w Niemczech usiłował dojść po raz pierwszy Adolf Hitler, choć twarzą tego puczu, zwanego monachijskim bądź piwiarnianym, był gen. Erich von Ludendorff. Wreszcie we wrześniu 1923 r. przewrotu wojskowego w Hiszpanii, i to z poparciem monarchy, dokonał gen. Miguel Primo de Rivera.

Tuż po Piłsudskim, w grudniu 1926 r., w wyniku wojskowego zamachu stanu władzę na Litwie przejęli Anta-

Pamiątkowa odznaka legionowej Pierwszej Kompanii Kadrowej, utworzonej w sierpniu 1914 r.

Odznaka z podobizną płk. Mariana Żegoty-Januszajtisa, 1917 r.

Tymczasowy naczelnik państwa Józef Piłsudski z oficerami na Placu Saskim w Warszawie, styczeń 1919 r.

nas Smetona jako prezydent i Augustinas Voldemaras jako premier. W maju 1934 r. skuteczny wojskowy przewrót miał miejsce w Bułgarii, a w lipcu 1936 r. rozpoczął się takowy w Hiszpanii, finalnie wynosząc do władzy gen. Francisca Franco. Wszystkie te zdarzenia, opisane dokładniej w odrębnym szkicu (art. s. 11), odzierają warszawskie wydarzenia z maja 1926 r. z wyjątkowości, odwołanie się zaś do doświadczeń z innych kontynentów, zwłaszcza z Ameryki Południowej, tezę tę jedynie wzmacnia.

Wewnętrzne punkty odniesienia. A przecież i na gruncie polskim Piłsudski miał poprzedników. Chronologicznie najwcześniej, jeszcze przed zakończeniem pierwszej wojny światowej, próbę obalenia drogą swojego zamachu stanu Rady Regencyjnej podjął powołany przez nią kilkanaście dni wcześniej rząd na czele z Józefem Świeżyńskim. Zamach (3–4 listopada 1918 r.), o nieco operetkowym charakterze, polegał na wydaniu dezawuującej radę odezwy i pokornym przyjęciu przez zamachowców dymisji.

Znacznie poważniejszy charakter miał zamach kolejny, wymierzony w rząd kierowany przez Jędrzeja Moraczewskiego, a pośrednio również w naczelnika państwa, czyli Józefa Piłsudskiego, podjęty w nocy z 4 na 5 stycznia 1919 r. Zamachowcy – pośród których głównymi postaciami byli wywodzący się z Legionów płk Marian Żegota-Januszajtis, książę Eustachy Sapieha oraz prominentny działacz narodowodemokratyczny Jerzy Zdziechowski – zdołali opanować warszawski Ratusz i czasowo aresztować premiera Moraczewskiego oraz ministra spraw zagranicznych Leona Wasilewskiego. Nie powiodła się próba pojmania samego Piłsudskiego, a gen. Stanisław Szeptycki, na którego wsparcie liczyli, spiskowców aresztował. Piłsudski, co warto podkreślić, zamach ostentacyjnie zlekceważył, a jego uczestnicy nie ponieśli karnych konsekwencji.

Na jeden jeszcze epizod warto zwrócić uwagę, choć nie jest on w wystarczający sposób poświadczony źródłowo, zwłaszcza w odniesieniu do intencji tych, którzy brali w nim udział. Otóż po zamordowaniu pierwszego prezydenta Gabriela Narutowicza (16 grudnia 1922 r.) i objęciu obowiązków głowy państwa przez marszałka sejmu Macieja Rataja, nim zaczął funkcjonować nowy rząd pod przewodnictwem gen. Władysława Sikorskiego, w gmachu sztabu generalnego zebrała się grupa piłsudczyków. Byli pośród nich m.in. Adam Koc, Ignacy Matuszewski, Ignacy Boerner, Henryk Floyar-Rajchman i Kazimierz Stamirowski. W porozumieniu ze stojącym na czele warszawskiej organizacji PPS, również piłsudczykiem Rajmundem Jaworowskim, zamierzali oni ponoć – jak ujął to Andrzej Garlicki – podjąć „akcję karną» przeciw prawicy. Pod tym enigmatycznym określeniem krył się projekt fizycznej likwidacji wybranych działaczy obozu narodowego. Po 24 godzinach owej akcji wkroczyć miał na czele wojska Piłsudski, w celu przywrócenia ładu i porządku”. Plany te przekreślił sprzeciw Ignacego Daszyńskiego.

O ile bezsporne jest podjęcie przez piłsudczyków działań mających chronić młode państwo przed skutkami kryzysu wywołanego zamachem na prezydenta, o tyle realność zamachowych planów, czynionych zwłaszcza bez

zgody samego Piłsudskiego, wydaje się wątpliwa. Nie sposób jednak nie zgodzić się z Władysławem Pobóg-Malinowskim, że w przypadku powrotu w tym momencie do władzy Piłsudskiego „nie doszłoby do krwawego przewrotu w maju 1926”, a tym samym „wojsko nie musiałoby toczyć walki bratobójczej”.

Do czego dążył Piłsudski? Majowy zamach był jednak wydarzeniem o szczególnym charakterze. Okazał się skutecznym, a tym samym w radykalny sposób zmienił kierunek, w którym podążała Druga Rzeczpospolita. System demokracji parlamentarnej wprawdzie pozostał, ale państwo w sposób nieuchronny zmierzało w kierunku autorytaryzmu, ściśle zresztą związanego z osobą Piłsudskiego. Był zapewne przesądzony, choć został zapoczątkowany raczej jako demonstracja polityczna z malowniczą wojskową oprawą aniżeli wojskowy pucz.

W swojej znakomitej pracy o budowie Drugiej Rzeczypospolitej Janusz Pajewski, pisząc o zamachu majowym, postawił jakże zasadne pytanie: „Czy Marszałek wiedział jasno, do czego dąży?”. Na pytanie to nie ma jednak klarownej, jednoznacznej odpowiedzi. To prawda, że usunięcie się do Sulejówka było posunięciem czasowym, taktycznym. To prawda, że do władzy zamierzał powrócić – nie dla władzy samej, lecz by wziąć odpowiedzialność za losy kraju, by zapewnić mu bezpieczeństwo, uchronić od wewnętrznych, a zwłaszcza zewnętrznych wstrząsów czy bodaj je zminimalizować. Był przekonany, że dla otoczonej przez wrogich sąsiadów Polski niezbędna jest silna i wolna od politycznych nacisków armia, stąd konsekwentnie bronił jej niezależności. Do władzy zamierzał powracać raczej etapami, o czym świadczą jednoznaczne, formułowane co najmniej dwukrotnie (w listopadzie 1925 r. i w początkach maja 1926 r.) sugestie, że jest gotów wejść w skład opartego na szerokiej koalicji rządu. I nie były to, jak sugerują niektórzy badacze, poczynania maskujące spiskowe przygotowania, bo przygotowujący go wojskowy przewrót spisku w armii po prostu nie było.

Piłsudski chciał zmiany. Zmiany konstytucji, by silnie i sprawnie rządzić. Zmiany politycznego obyczaju, by wyeliminować pustosłowie i pozorowanie działań. Zmiana nie oznaczała jednak wprowadzania w życie teoretycznego, wydumanego modelu – parlamentaryzm w zachodniej wersji przyniósł sejmokrację, rosyjski bolszewizm odstraszał, a włoski faszyzm zniechęcał nacjonalistyczną frazeologią. Być może najbardziej przydatnym modelem byłby, również w polskich realiach, za-oceaniczny system prezydencki, ale Piłsudski był przede wszystkim pragmatykiem uzależniającym podejmowane kroki od rozwoju wypadków, częstokroć zaskakujących i nieprzewidywalnych. Być może poszukiwał jednak, jak przypuszczali jego podkomendni (kilka dni po zamachu majowym rozważania takie wobec Zygmunta Nagórskiego snuł płk Anatol Minkowski), „jakieś syntety pomiędzy tymi sprzecznymi a często przeciwstawnymi koncepcjami”. Być może sądził, że „szczególna geograficzna, historyczna i polityczna sytuacja Polski czyni ją państwem, którego rolą jest i być powinno szukanie takiej syntezy i znalezienie właściwych ustrojowych i politycznych rozwiązań”.

Marszałek, decydując się na przejęcie władzy, wziął tym samym odpowiedzialność za państwo. To, które przez całe swe dorosłe życie zamierzał najpierw odzyskać, a następnie odbudować. Interesom Polski, tak jak je rozumiał, podporządkował zatem wszystkie inne kwestie. Wiedział przecież, że jest kruche, zrastające się, nie do końca trwałe. W maju 1926 r. stanął przed dramatycznym wyborem. I wyboru tego – w interesie Polski – dokonał.

WŁODZIMIERZ SULEJA

Od góry:
Uczestnicy monarchistycznego puczu Kappa, Berlin, 13 marca 1920 r.

Pogrzeb zamordowanego pierwszego prezydenta RP Gabriela Narutowicza, katedra św. Jana, Warszawa, 22 grudnia 1922 r.

